

EL PORT DEL CAP D'ALJUB AL SEGLE XVI: PRIMER INTENT DE CONSTRUCCIÓ D'UN MOLL

Per ALFRED GARCÍA I MAS
CAROLINA MARTÍNEZ I CORBÍ

El port de Santa Pola, al segle XVI, comptava amb les excel·lents condicions de la badia com a port natural i amb l'hinterland o àrea d'influència representada fonamentalment pel camp d'Elx. Tanmateix, per a una adequada funcionalitat portuària presentava dos grans impediments: d'una banda, l'absència d'obres d'enginyeria portuària, i de l'altra, l'opció alacantina per a embarcar o desembarcar qualsevol tipus de mercaderia en un port distint al de la capital, amb la intenció de cobrar els impostos o «sises». Per això, a principis del segle XVI són moltes les sentències, diligències i provisions que es conserven a l'Arxiu Municipal a favor dels veïns d'Elx per tal de poder carregar i descarregar lliurement els seu productes al Port del Cap del Aljub.

La primera és una sentència del rei Ferran el Catòlic datada a Toledo el 20 de maig de 1502, afirmant que els veïns d'Elx podien carregar i descarregar els seus productes al port; en aquest sentit es conserva una «peça de diligències» del 1517 (11 de juliol) (1).

En 1518, pels nombrosos intents alacantins de frenar l'activitat del port, la vila d'Elx i mossén Diego Soler, subrogat de governador de la ciutat d'Oriola, feren «provisió» en contra d'Alacant: «mandando sopena de mil florines que no perturbasen a la dicha villa de Elche en la posesión que tiene de cargar i descargar en el puerto del Algibe». Es conserva també una sentència reial de 1519 declarant que els fruits i productes de llauror i criaça de la vila d'Elx es poguessen carregar pel port (2).

Ara bé, les dificultats que trobaren els veïns d'Elx en aquest període per a fer ús del port s'observa en el següent document datat el 1517 (11 de juliol):

1. ARXIU MUNICIPAL D'ELX (en avant AME). IBARRA I MANZONI, A. «Índice de los documentos que se conservan en el archivo de Elche». Vol. I, any 1871.

2. AME. «Volumen titulado Páginas de oro. Privilegios, Donaciones, Testamentos, Sentencias y otros documentos interesantes para la historia de Elche recogidos por IBARRA I RUIZ, P.», Elx, 1982. Document núm. XVIII. «Memorias hechas por Jaime Sarrión, donde se anotan diferentes escritos y papeles en razón del cabo de Algibe e isla de Santa Pola, torre de dicha isla y demás obras antiguas, en que se justifica ser término y jurisdicción de Elche».

«A noticia dels oficials de la vila delig es pervengut saber que los oficials e Consell congregat de la ciutat de Alacant han fet ordinassio la qual propiament se ha de dir monipodium e mal empeniment que si algun navili carregara o descarregara en lo port del cap del aljup terme de la dita ciutat de Alacant en fons lo dit e tal navili o quel cremen E axi los de la dita ciutat de Alacant e oficials de aquella ho profanen que aixi ho faran...» (3).

Malgrat l'oposició alacantina el Consell volia incrementar l'activitat al port i establir un nucli de població en ell i per tant, el 3 de novembre de 1527 ordenava:

«que en lo cap del aljup terme de la dita vila se faça huna poblacio ab sa murada...» (4).

El dia 19 d'aquest mateix mes, el Consell estudiava les primeres instàncies presentades pels alacantins que volien establir-se a la nova població. És a dir, s'intentava fer una població que es beneficiés i incrementara els recursos que oferia el port.

No obstant, les repetides aparicions dels moros d'Àfrica del nord i dels turcs, van fer canviar la idea de construir ans que una població murada, una fortalesa que poguera garantir l'establiment de la població (5). En les actes del Consell hi ha moltes referències a aquestes aparicions, així el 1528 (10 de juliol) el Consell ordenava:

«que per quant te sabiduria que en les costes de la mar de la present vila e del present regne de Valencia va gran flota de fustes de moros de Àfrica del nor e fen tot lo dan que poden e poden venir a desembarcar en lo port del Cap del Aljub de la present vila per recollir e portar gent dels non convertits de la dita vila e del dit regne de damnificar tot lo que posaran en la costa e terme de la dita vila com en los ravals de aquella» (6).

3 IBARRA Y MANZONI, A. *Ilici, su situación y antigüedades*, Alacant, 1879, pp. 280-282.

4 AME. *Llibre de Concells*, núm. 21, 3 - novembre - 1527.

5 GOZÁLVEZ PÉREZ, V. *Santa Pola. Urbanismo - Economía - Población*, Alacant, 1976, pp. 16-17.

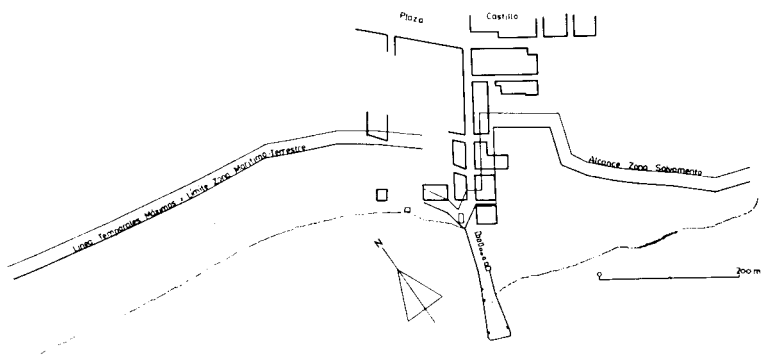
6 AME. *Llibre de Concells*, núm. 21, 10 - juliol - 1528.

7 AME. IBARRA, A. *Collección de noticias antiguas y modernas pertenecientes a la villa de Elche*. Tom II, fol. 11.

8 AME. IBARRA, A. *Collección de noticias antiguas y modernas pertenecientes a la villa de Elche*. Tom II, fol. 11.

Aquestes referències es repeteixen el 1533 (24 de febrer i 14 de maig), el 1534 (26 d'agost), el 1536 (10 de juliol) i el 1552 «Don Bernardino de Cárdenas, Duc i Senyor d'Elx» que havia estat condecorat amb el títol de «Virrei de Navarra» i posteriorment amb el «Virreinat o Capitania General de València» va fer construir en la costa valenciana talaies o torres amb la finalitat de comunicar ràpidament l'avís de qualsevol desembarcament enemic (7). Precisament aquest mateix any (26 d'agost) va desembarcar davant la torre del Pinet, Barbarroja, el qual arribà amb 25 galiotes i fragates amb la intenció de replegar els moriscos del Raval d'Elx (8).

Als interrogatoris del síndic sobre el Port del Cap de l'Aljub el 1557 (29 de gener) es manifesten les bones condicions del port i el funcionament d'aquest:

«que lo dit port del Cap del aljub es molt segur per a remllirse e ampararse en aquell nanchs de remes e altres qualsevol bescells e a esta causa benen en lo dit port axi per fortuna de mar com per altres causes que solen e acostumen de ocurrir...»

Tanmateix, la causa dels interrogatoris era la necessitat que havia d'enfortir i edificar la torre i el mas del port a causa dels atacs i captures que feia la pirateria del nord d'Àfrica, assenyalant de nou el paper fonamental de l'illa de Santa Pola:

«en la dita ylla de Santa Pola de hordinari... benen e stan en aquella fustes e bescells de moros e stan encuberts en la dita ylla asalten prenen e capturen los bescells e navegans que passen entre terra ferma E la dita ylla e los que passen algun tant a la mar lo qual dan sea carssat per no star dita torre e cortijo fortificat».

Amb tot això, la presència de la morisma en aquestes terres i la seua fugida pel Port del Cap de l'Aljub era també una altra de les raons per enfortir la torre i el mas:

«en la vila de Elig e en altres lochs de la dita governacio de Oriola e la vila balderda stan molts moriscos los quals si aguesen de embarcarse non podien fer sino en lo port del Cap del Aljup per a passarsen en allende terra de berberia e ab star lo dit edifici reparo e força del dit cortijo e torre se evita e scusa aquesta occasio...»

Es tracta, doncs, d'edificar la torre i el «cortijo» amb la finalitat d'evitar els cautiveris que feien els moros, puix aquestos serien descoberts des de la torre per la proximitat a l'illa, evitant també el perill que tenien «los bescells» que vénien de la platja d'Alacant. D'altra banda, la petita població amb que comptava el port, sense dubte a conseqüència de la poca seguretat que hi havia, impedia l'aprovisionament de les embarcacions que el freqüentaven:

«navegant les galeres de la magestat passant con de hordinari passen per lo dit port no trobant gens en lo dit cortijo per a esser provehits de algunes coses quels son neccesaris en cara que sia ab temps del fet e fortuna de necessitar an de exir del dit port e anar en algunes plages que podien rebre dan lo ques scusara stant lo dit cortijo fortificat e habitable» (9).

Probablement per aquestes circumstàncies, el «Duc Don Bernardino de Càrdenas», va manar aquell any (1557) col·locar la primera pedra del castell de Santa Pola (10). Malgrat la construcció de la fortalesa, el perill de la pirateria del nord d'Àfrica i turca, es va mantenir també a la segona meitat de segle. El 1574 (9 d'agost) el marquès de Mondèjar, Capità General del Regne de València, avisava el Consell de la proximitat de la flota turca, i en 1581 (18 de novembre) i 1584 (21 de setembre) s'augmentava el número de guardians per a la defensa del castell, considerant l'increment de la pirateria del nord d'Àfrica.

De més a més Vicente Gozávez (11) afirma que la construcció del castell garantia el funcionament del port en el sentit tradicional de port mercantil i pesquer, i també com a port militar.

Efectivament, la continuació de l'activitat pesquera en aquest segle es pot comprovar per les referències que fan les actes del Consell i altres documents; el 1523 (1 de desembre) el Consell ordejava que el peix que es pesqués a l'illa es descarregués a la torre del Cap de l'Aljub, ja que l'illa de Santa Pola continuava sent el principal focus pesquer. Possiblement a causa de l'augment de pescadors a l'illa, el 1534 (4 de gener) Alacant va voler cobrar als pescadors una imposició (12). El 1535 (18 d'agost) es confirma l'increment de l'activitat pesquera, ja que el Governador va proposar al Consell:

«que convendria molt obrar de nou lo cortijo de la torre del port de manera que stiguén alguns pescadors e altres ques volguese allí retrause» (13).

El 1557 (29 de gener) es pot comprovar la quotidiana presència dels pescadors al «cortijo»:

«Hon hordinariament habiten e stan pescadors mariners E altra gent axi per a pescar con encara per a aprofitarse de les coses de la Serra del dit port e del camp circunstan a la dita torre e cortijo».

Per la importància pesquera de l'illa i el port de Santa Pola, era freqüent l'arribada dels pescadors alacantins:

«los pescadors de la ciutat de Alacant e altres circumbehins al dit port del Cap de Aljub sels segueise gran utilitat profit e seguretat de star lo dit cortijo fortificat sigons que dit es e ssent

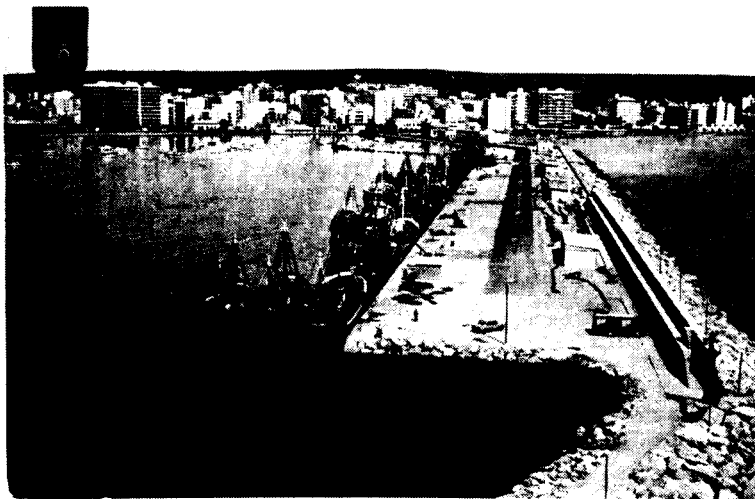
9 AME. Leg. H/39. Document núm. 24. *Traslat dels articles p los quals an de esser interrogats los testimonis produydors per lo síndich de la villa de Elig sobre el Port del Cap del Aljub*, 29 - gener - 1557.

10 AME. IBARRA, A. *Co-lección de noticias antiguas y modernas pertenecientes a la villa de Elche*. Tom II, fol. 11 vuesto.

11 GOZÁLVEZ PÉREZ, V. *Op. cit.*, p. 18.

12 AME. Llibre de Consells, núm. 21, 1 desembre 1527 i 4 gener 1534.

13 AME. Leg. H/39. Document núm. 17. Consell general sobre l'edifici del port, 18 agost 1555.

com es la principal pesquera que aquells tenen en lo dit port de ylla de Santa Pola» (14).

Així mateix, Viciano (15), a l'any 1564 quan descriu l'illa, diu que «hay maravillosa y grande pesquera de xavegas». És probable la presència a l'illa i al port d'embarcacions de poc tonatge, amb les seues xarxes, utilitzades a l'art de pesca denominat «Jabega», sent de característiques similars al «Boliche» i «Art de Platja». Es deixa a terra un dels caps terminals de l'art i amb l'ajuda d'una petita embarcació es va soltant la xarxa, quan està estesa es porta a terra l'altre extrem del cap i mitjançant el braç des dels extrems es cobra la xarxa. Forma part d'allò que Navaz i Sanz (16) denomina «Artes de Copo», concretament dels cops destinats a la pesca flotant i de fons.

El 1565 (13 de febrer) el Consell prohibeix de nou l'extracció fora del terme de peix que es pesque a l'illa, obligant a desembarcar al Port del Cap de l'Aljub; i en 1572 (15 de gener) el Consell mitjançant pública crida:

«notifica a tots qualsevols peixcadors e qualsevol altra persona que vendra peix o qualsevol altra mercaderia en lo present castell de Santa Pola o en qualsevol altra part que de continuent vinguin a registrar e manifestar los pesos e mesures...».

Per tant, es posa de manifest la importància que tingué la construcció del castell per l'establiment de la població i en conseqüència del comerç.

14 AME. Leg. H/39. Document núm. 24. **Tresllat dels articles p los quals an de esser interrogats los testimonis produydores per lo sindich de la villa de Elig sobre el Port del Cap del Aljub.** 29 - gener - 1557.

15 AME. VICIANO, M. Segona part, llibre segon «De la familia de Cárdenas. - Caro, - Llanos, - Miralles, - Ortiz», pp. 272-277. Recopilat per IBARRA, A. Vol. III.

16 NAVAZ Y SANZ. **Artes de pesca, embarcaciones, pesquerías e industrias.** Madrid, 1945, pp. 44-48.

17 AME. **Contestador de Settudes**, núm. 1, 14 - gener - 1572.

18 AME. VICIANO, M. Segona part, llibre segon «De la familia de Cárdenas. - Caro, - Llanos, - Miralles, - Ortiz», pp. 272-277. Recopilat per IBARRA, A. Vol. III.

D'altra banda, l'albufera era un altre focus de gran importància per a la cria i captura de peix, Viciano ens diu: «No lejos del Castillo tiene una Albuchera en que se cria y toma el mejor y mas sabroso pescado de todas las Albucheras del Reyno». Així mateix es replega a les actes del Consell al 1525 (21 de juny), 1561 (2 de juliol), 1571 (5 de juny), 1574 (12 de juny), etc.

La navegació de cabotatge serà la predominant durant aquest segle al Mediterrani (19). La garantia que el port representa davant de factors com els egüents: la necessitat de refugi de la pirateria, les oportunitats d'augmentar el comerç i aprofitar-se de les diferències de preus, junt a la possibilitat d'un millor avituallament, són les causes que motivaren el domini d'aquest sistema de navegació.

El 1557 (29 de gener) els interrogatoris del síndic sobre el Port del Cap de l'Aljub, al temps que ressalten la necessitat de tornar a edificar el «cortijo» i la torre del port, afirmen que seria de gran importància:

«per a lur defensio dels bescells e navegants que al dit port acostumen de venir passant de hunes pars en altres».

És a dir, de port a port, significatiu de la navegació de cabotatge. En aquest mateix text apareixen les poblacions que freqüentaven el port i realitzaven en ell activitats comercials:

«principalment pels bescells e barques que hixen de la playa de Alacant a la part de ponent e als que benen de ponent a entrar en la dita playa e per a les barques de Guardamar, Alacant, Vilajossa, Calp e Denia e altres lorhs de la costa de mar del present regne los quals de hordinari passen e benen per lo dit port del Cap del Aljub portant mercaderies e altres coses per a son comerç e paren en lo dit port» (20).

A més de les poblacions d'Alacant, la Vila Joiosa, Calp, Dénia i Guardamar coneixem també la relació que hi havia amb València. Emilia Salvador (21), al seu estudi del comerç d'importació al port de València durant el segle XVI, realitza una anàlisi de l'hinterland del port, i fa una relació dels ports d'origen que apareixen als «Llibres de Peatge de Mar». El port de Santa Pola apareix amb tres denominacions: Elx, Cap de l'Aljub i Santa Pola. Dels trenta anys que s'analitzen, es registren trameses de mercaderia des de Santa Pola a València, són els següents:

	1509	1510	1519	1520	1522	1524	1525
Elx	3	4	2	4	2	1	3
Cap de l'Aljub	1	—	—	1	—	—	—
Santa Pola	—	—	—	—	—	—	—

19 BRAUDEL, F. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, 1980 (primera reimpressió). Vol. I, pp. 138-139.

20 AME. Leg. H/39. Document núm. 24. *Tresllat dels articles p los quals an de esser interrogats los testimonis produydors per lo sindich de la vila de Elig sobre el Port del Cap del Aljub*. . 29 - gener - 1557.

21 SALVADOR, E. *La economía valenciana en el siglo XVI. Comercio de importación*. (Tesi Doctoral). Valencia. 1972. pp. 139-176.

	1554	1581	1585	1586	1591	1595	1597	1599
Elx	1	—	1	1	1	2	1	—
Cap de l'Aljub	—	—	—	—	—	—	—	—
Santa Pola	—	1	—	—	—	—	—	—

Destaca el període entre els anys 1509 i 1525 on es registra l'arribada de 21 vaixells procedents de Santa Pola. Vicente Gozálvez (22) afirma que l'increment de l'activitat mercantil a principi de segle seria un dels factors que motivaren al Consell a la creació d'una població al 1527.

Del 1581 al 1599 es varen recomençar els contactes amb el Port de València, encara que en una proporció menor a l'altra etapa anterior. És en aquesta segona etapa de fins de segle quan es dona el primer intent de construcció d'un «moll» al Port de Santa Pola. En efecte, el 27 d'abril de 1597, el marquès d'Elx, duc de Maqueda, havia començat la construcció d'un moll o embarcador al Port del Cap de l'Aljub.

Lògicament es trobava amb l'oposició alacantina que estava representada pel procurador patrimonial del rei que donava compte dels inconvenients que aquesta obra tindria per al port d'Alacant:

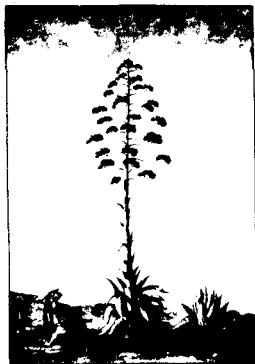
«...ha noticia del procurador patrimonial de sa magestat haia novament pervengut que lo marques de Elig... attenta e comensat de fer un moll o Embarcador e desembarcador al Cap que disen del Aljub. en front del terme de Elig que esta entre los ports e desembarcadors que sa magestat te en les ciutats de Alacant e Cartagena afi e efecte segons sospita de Embarcar e desembarcar mercaderies lo que seria notabilisin dany e total destrustio del Embarcador e desembarcador de dita ciutat e aixi la dita obra nova del dit present moll ques comensa a fabricar e fabrica... En ninguna manera se pot ni deu passar avant...»

No coneixem el lloc on es va emplaçar l'obra; suposem que seria en les proximitats de la fortalesa existent, és a dir, prop del moll actual.

En 1598 (el 6 de febrer) el marquès d'Elx, a conseqüència de la prohibició de la construcció del moll per la Reial Audiència, senyalava el perjudici que causaria la dita prohibició, suplicant es mantingués i fos reforçada l'obra ja realitzada i expressant, al mateix temps, que les adversitats climàtiques estaven deteriorant-la:

«...i haven estos dias llebeigs e altres vents que han causat marea en dit port han fet gran dany a la dita fabrica e construcció e aquella esta en i Evidentissin perill de acabarse de arruinar e destruir...»

22 GOZÁLVÉZ PÉREZ, V. Obra citada, p. 16.

Segurament a causa dels pocs mitjans o a la carència de coneixements tècnics, l'obra no comptava amb la solidesa necessària per combatre l'hostilitat natural del medi.

A la contestació de la Real Audiència del 10 de febrer de 1598, es manifesta el futur del moll:

«...perconseguint ha de ser tot demolit e derrocat... e així en cas que fos veritat que los temporals fassen dany en la obra seria comensar a Executar lo que lo dret te dispos...» (23).

Aleshores, l'impuls que podia haver tingut l'activitat comercial disposant de moll o embarcaderia al Port de Santa Pola, era frenat per la proximitat i competència del port alacantí.

Resumint, les possibilitats que va tenir el port en aquest segle; l'augment de les activitats comercials, el començament de la construcció del moll, junt a la protecció que garantia el castell, es veieren entrebancades de nou pels interessos alacantins.

23 AME. Leg. H/39. Document núm. 21. *Proces del Marques de Elig Duc de Maqueda contra el procurador patrimonial de Sa Magestat sobre el moll del port del Cap del Aljub. Any 1597.*